

Kielipolitiikkaa

Suomen ja Viron kielipoliittisten ohjelmien peilailua

Viron ja Suomen kielipoliittinen yhteistyö ei ole eilisen teeren poikia. Nykyistä viron kielen kehittämissuunnitelmaa (*Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010*, EKAS) ja sen seurantaraportteja laadittaessa toimi kansainvälisenä asiantuntijana professori Pirkko Nuolijärvi. Ennen ohjelman hyväksymistä sen pääkohdista keskusteltiin Viron kielineuvoston ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen syksyllä 2003 Helsingissä järjestämässä työseminaarissa ”Viron ja suomen kielen tulevaisuus”. Lisäksi Kotus on julkaissut ohjelman suomeksi (*Eestin kielen kehittämissuunnitelma 2004–2010*).

Minulle puolestani tarjoutui mahdollisuus seurata ja kommentoida Suomen kielipoliittisen toimintaohjelman *Suomen kielen tulevaisuus* (SKT) laadintaa ja valmistumista. Ohjelman pääkohtia ja kokonaisuutta on Virossa esitelty eri tilaisuuksissa (Valge 2009a, 2009b, 2009c). Yhteistyö jatkuu tiiviinä uutta viron kielen kehittämissuunnitelmaa vuosiksi 2011–2017 ja Suomen varsinaista kielipoliittista ohjelmaa laadittaessa.

Yleisesti ottaen EKAS:ssa ja SKT:ssa nostetaan esille samoja asioita samoin suosituksin. Painopisteet tosin poikkeavat välillä toisistaan. Koulujen ja yliopistojen sekä tieteen kielenkäytön että kieliteknologian käsittelyn osuus ohjelmissa on yhtäläinen. Erikseen kummassakin asiakirjassa käsitellään kielenhuoltoa, ter-

mityötä, kielilainsäädäntöä sekä kielen suojelua ja kielenkäytön valvontaa. Julkisen kielenkäytön osuudessa on erityisesti huomattava rohkeat vaatimukset suomen kielen lisäämisestä juristien opetusohjelmiin sekä kaikille julkishallinnon työntekijöille järjestettävästä asiallisen ja ymmärrettävän virkakielen koulutuksesta.

Kielensäätelyn eri juonteita

Suomen kielen tulevaisuutta vastaa Virossa vähintään viisi virallista paperia: itse EKAS, sen kaksi seurantaraporttia (*Eesti keele arendamise strateegia 2004–2010 elluviimine*, 2006; 2009), vieraiden kielten ohjelma ja yhdessä Euroopan neuvoston kanssa laadittava katsaus Viron kielikoulutuspolitiikkaan (*Language education policy profile*).

Eniten SKT muistuttaa EKAS:n seurantaraportteja, vaikka onkin näitä merkittävästi laajempi, koska siinä kuvataan perusteellisesti suomen nykytilanne nojautumalla tilastoihin, tutkimuksiin, haastatteluihin ja kannanottoihin. Lisäksi hahmotetaan suomen kielen tie murteista kokonaisuutta ylläpitäväksi ja Euroopan unionin viralliseksi kieleksi saakka sekä asetetaan Suomen kielipolitiikan tavoitteet yhteiseen pohjoismaiseen kontekstiin. Kuvaus on niin kiintoisa ja yleissivistävä, että voisi pohtia sen julkaisemista eripainoksena. EKAS:sta vastaavat osat käytännössä

puuttuvat, vaikka sen kokoonpanoa edel-
sivät laajahkot tutkimukset.

Silmiinpistävää on SKT:n tekijäin suu-
rempi optimismi ja suvaitsevampi suh-
tautuminen rinnakkaiskielisyyden pe-
riaatteeseen. EKAS:n kulmakiveä, yh-
den valtakielen periaatetta, luonnehdi-
taan suomalaisessa ohjelmassa jopa ”jyr-
käksi”, eikä tässä viitata ruotsiin vaan
puhe on englannista. Ilmeisesti historial-
lisista syistä Viron kieliammatillaiset ta-
juavat pienemmän kansakunnan edusta-
jina viroon kohdistuvat vaarat syvemmin
ja herkemmin. Ei Virossakaan toki päästä
rinnakkainelosta ja työnjaosta englannin
kanssa, mutta kyse on rinnakkainelon
määrästä ja työnjaon ulottuvuuksista.

Asemaltaan ja käsiteltävien kielten
määrältään SKT poikkeaa EKAS:sta – ja
kokoonpanonsa loppusuoralla rynnivästä
uudesta kehittämisohjelmasta – ainakin
neljässä näkökohdassa: 1) Se on syntynyt
(opetusministeriön erillismäärärahasta
huolimatta) olennaisin osin aatteellisten
kielentutkijain aloitteesta ja työstä, kun
taas aloitteen sekä EKAS:n laatimiseen
että uuteen kehittämisohjelmaan teki
Viron hallitus. 2) Kun SKT:n koostami-
seen osallistui sen eri vaiheissa useita ko-
timaisia asiantuntijoita, niin EKAS kävi
läpi julkisen keskustelun, johon osallisti-
tuivat paitsi kansainväliset asiantuntijat
ja Viron keskeiset organisaatiot kaikkia
ministeriöitä myöten, myös lukuisat yksi-
tyiset kansalaiset ja järjestöt. 3) Maan hal-
lituksen hyväksymänä asiakirjana EKAS
on ollut kohtalaisen vahva vaikei kaik-
kivoipa argumentti kielipolitiikan kehittä-
misen ja kielialan rahoituksen perus-
tana. Uuden ohjelman soveltamissuunnitel-
man pakollisiin elementteihin kuuluvat
vuorostaan ohjelmassa annetuista tehtä-
vistä päävastuun kantavien laitosten ni-
met, tehtävien ja toimintojen hinta vuo-

sittain ja yhteensä sekä rahoituslähteet ja
odotettava tulos. Ehtotapaa uusi kehittä-
misohjelma ei tunne; sen teknisissä pe-
ruskirjoissa esitetään tehtävien suoritus-
ajat ja mittarit (mikäli niiden maininta
on mahdollista). 4) EKAS:sta poiketen
SKT:ssa kiinnitetään paljon huomiota
muihin kieliin, ensisijaisesti englantiin
mutta myös ruotsiin toisena virallisena
kielenä. Täten SKT:n nimi voisi yhtä hy-
vin olla *Suomen kieliohjelma* (ei pelkäs-
tään suomen kielen). Tarve yleisen kaikki
Suomessa käytettävät kielet kattavan oh-
jelman koostamiseen tuodaan näyttävästi
esille sekä SKT:n alussa että sen loppusi-
vuilla. Samansuuntainen on kehitys Vi-
rossa; viron ja vieraiden kielten ohjelmat
liitettäneen tulevaisuudessa yhteen.

Suomen ohjelma tiennäyttäjänä

Laajahko EKAS:sta puuttuva kappale on
vapaa-ajan kielenkäyttö. Strategiasta löy-
tyy tosin mainintoja vironkielisen kau-
nokirjallisuuden tukemisesta, eloku-
vien tekstittämisestä ja tietokonepeleistä,
mutta suuret teemat lukeminen, kirjastot,
kulttuuritapahtumat ja teatteri, liikunta
ja musiikki loistavat poissaolollaan. Me-
dian yhteydessä mainitaan vaatimatto-
massa muodossa tarve vaikuttaa sanoma-
lehtialan sekä television ja radion kielen-
käyttöön ja samoin ohimennen sivutaan
kääntämiseen, tulkkaukseen ja Euroopan
unionin kielenhuoltoon liittyviä asioita.
SKT:ssa kaikki nämä aiheet ovat aivan oi-
kein voimakkaasti esillä, ja sen vaikutuk-
sesta saavat runsaammin tilaa myös par-
haillaan koostettavassa viron kielen uu-
dessa ohjelmassa.

Tärkeä EKAS:ssa vaille huomiota jää-
nyt aihe on äidinkieli ammattikoulutuk-
sessa, vaikka perusteellisesti on käsitelty
viron opetusta venäjänkielisissä ammat-

tikouluissa. Erityistä huomiota SKT:ssa kiinnitetään monikielisten yhtiöiden ja liikeyritysten kielenkäyttöön ja kannustetaan arvostamaan omakielistä viestintää kotimaisissa yhteyksissä. Tulevaisuuteen tähtäävä (ja Virossakin jo osaksi toteutettu) on SKT:n suositus, että yliopistot kirjaisivat kielelliset ja kielenkäyttölliset periaatteensa.

Sekä ruotsin että muiden kotimaisten kielten käsittely lisää SKT:n laajuutta Viron strategiaan verrattuna. On itsestään selvää, ettei jälkimmäisessä ole sijaa saamelle ja romaninkin osuus on Viron yhteiskunnassa marginaalinen. Viron viittomakieli toki edustuu EKAS:ssa pitkänä ja kalliina sekä osin uuteen kehittämisohjelmaan siirtyvien tehtävien luettelona.

Viron kieliohjelman etuja

Aiheita, jotka SKT:ssa on kuitattu viron kielen kehittämisohjelmaa vähemmällä, on äidinkielen tutkimus. Asia on sen väärti, että se olisi varmasti ansainnut oman päälukunsa – onhan se kielitekniologian kehittämisen välttämätön edellytys ja luo pohjan kielenhuollolle ja kielenopetukselle. Kannatan ehdottomasti ohjelmassa ilmaistua käsitystä, että ”suomen kieltä voi tutkia ja huoltaa laajamittaisesti vain Suomessa”.

Itsenäistä jaksoaan ei ole saanut myöskään äidinkielen mainostus, vaikka sekä kielipalkintojen perustamistarpeesta että lukiolaispoikien suomen oppimisen paremmasta motivoinnista kirjoitetaan. Puute voi johtua joko suomen luontaisesti suuremmasta markkina-arvosta tai aiheen arkaluonteisuudesta. Ainakin Virossa kohtaa julkisessa keskustelussa kovin usein monikielisyttä ja monikulttuurisuutta suosivia väitteitä, joita ei tohdita riittävässä määrin tasapainottaa virolai-

suuden ja viron kielen mainostamisella. Toisaalta valtiovalta on jo kuusi vuotta jakanut vuosittaista Wiedemannin kielipalkintoa ”huomattavista ansioista viron kielen tutkimuksessa, huollossa, opetuksessa, tunnetuksi tekemisessä tai käytössä”. Samoin opetus- ja tiedeministeriö palkitsi neljännen kerran edellisen vuoden hyödyllisimmän kieliteon, ja ulkoministeriö on vuosia muistanut vuoden parhaan vironkielisen raportin laatintua työntekijäänsä. Kielipalkintojen sekä niihin liittyvien tapahtumien ja mediakäsittelyn ansiosta kieliteema säilyy jatkuvasti tuoreena ja ajankohtaisena.

Suomen kielen variaatiota kuvataan SKT:ssa tieteellisesti ja murteista todetaan, ettei kielen vaihtelua tarvitse pitää minään uhkana. EKAS:ssa murteet mainitaan viron kielen variantteina, kirjakielen kehittämisen lähteenä ja paikallisen identiteetin osana mutta samalla valtiolle osoitetaan konkreettisia tehtäviä murteiden opetuksessa, mediakäytössä ja soveltamisessa paikallishallintoon. Uusi kehittämisohjelma jatkaa murreteeman käsittelyä.

Ulkosuomalaisista SKT tyytyy suositamaan, että virallisen Suomen on kannustettava ”ulkomailla työskenteleviä suomenkielisiä säilyttämään äidinkieltä”. EKAS:n käsittelytapa on yksityiskohtaisempi: valtion ja yliopistojen sekä Viron instituutin ja Emakeele Seltsin on perehdytettävä ulkovirolaisia kielenopetukseen, vironkieliseen tiedonlevitykseen, kielen tutkimukseen ja kielenkehitykseen. Yllättävän suorasukaisesti SKT puhuu ruotsinsuomen puolesta: ”Suomen valtion on esitettävä Ruotsille vaatimus ruotsinsuomen nostamisesta muiden yhteiskunnan toimintaa ylläpitävien kielten rinnalle” ainakin niissä kunnissa, joissa asuu merkittävä suomenkielinen

vähemmistö. Enpä oikein usko, että samankaltainen naapurivaltiolle osoitettu vaatimus hevin pujahtaisi Viron kielipoliittisiin ohjelmiin. Tosin ruotsinvirolaiset vetosivat taannoin sikäläiseen kotoutus- ja tasa-arvoministeriin, että virolle myönnettäisiin Ruotsin muiden vähemmistökielten kuten esimerkiksi meänkielen ja saamen ohella tasavertainen asema. Vetoamus torjuttiin.

Suomen kielen tulevaisuudessa viitataan myös Viroon ja viroon. Viittauksia olisi voinut olla enemmänkin ottaen huomioon maidenvälisen yhteistyön runsaus kielentutkimuksessa ja yliopisto-opetuksessa samoin kuin käytännön sanakirjatyössä. Yllätyksekseni sain lukea, että Alahärmän ja Auran kunnan kotisivut on tavanomaisten ruotsin ja englannin lisäksi laadittu myös viroksi. Tieteen kielenkäytön yhteydessä mainitaan akateemikko ja kansanedustaja Peeter Tulviste, joka kymmenkunta vuotta sitten ehdotti kansalliskielen täydellistä korvaamista englannilla tieteen kielenä. Onneksi hän on sittemmin tuosta ideastaan luopunut, ja EKAS toteaa yksiselitteisesti, että on vältettävä ”minkä hyvänsä tieteenalan täydellinen vieraskielistyminen”. Tosiasia kumminkin on, että julkinen keskustelu englannin ja äidinkielen rooleista tieteellisessä toiminnassa on uudestaan voimistunut.

Kielipoliittisesta poliittiseksi ohjelmaksi

Esitän lopuksi muutamia ideoita, joita voisi kielialan suunnittelun seuraavassa vaiheessa miettiä:

1) Tulevan Suomen kielipoliittisen ohjelman pitäisi sisältää mahdollisimman konkreettinen arvio toimintojen kustannuksista ja rahoituksesta, niiden toteuttamisesta päävastuun kan-

tavat laitokset, määrääjat ja odotettavat tulokset.

- 2) Tavalla tai toisella olisi kielikeskusteluun saatava mukaan eri kansalaisryhmät, sillä onhan selvää, etteivät kielikysymykset kuulu pelkästään kielen ammattilaisille sekä opetus- ja oikeusministeriölle vaan koko yhteiskunnalle.
- 3) Valtion olisi korosteisesti tuettava kaikkien tieteenalojen koko termistön kattavien suomenkielisten korkeakouluoppikirjojen laatimista ja kustantamista.
- 4) Voisi miettiä kielipoliittisen ohjelman kääntämistä vieraille kielille. (EKAS on käännetty suomen ja englannin ohella venäjäksi ja unkariksi.) Se helpottaisi tiedon levittämistä ja auttaisi kunkin maan päättäjiä löytämään ratkaisuja äidinkieltensä edistämiseksi osana kansainvälistä kehitystä.
- 5) Suomen kielenkin eduksi koituisi kansainvälisen yhteistyön korostaminen ennen muuta Pohjoismaiden kesken sekä Euroopan unionissa ja Euroopan neuvostossa, joissa SKT:n mukaan juhlapuheiden korulauseet ilman tekoja jättävät monikielisyyden kentän avoimeksi tappajakielten uhalle. Viron suuntaan yhteistyö voisi tehostua ainakin neljällä alueella:
 - a) niin kutsuttujen pienten kielten kuten suomen ja viron elinmahdollisuuksien erittelyssä ja ehdotusten tekemisessä kansainväliselle yhteisölle;
 - b) kieliteknologiassa, jossa kielten rakenteiden läheisyys houkuttaa yhteisiin ratkaisuihin ja resurssien säästöön;
 - c) maahanmuuttajien kielenopetuksessa ja kotoutuksessa;
 - d) sukukieltemme ja niitä puhuvien kansojen kulttuurien tukemisessa.

Suomen kielen tulevaisuus on vahva asiakirja, jonka suositusosan tärkeimmässä kappaleessa todetaan: ”Valtion on mahdollisimman pian käynnistettävä Suomen kielipoliittisen ohjelman laatiminen. Ohjelmassa – – laaditaan Suomalainen kokonaisvaltainen kielipoliittinen strategia. Työn organisointiin ja toteuttamiseen annetaan – – riittävät toimintaresurssit.” Tähänastinen toimintaohjelma tarjoaa erittelyineen ja ehdotuksineen työhön vankan perustan.

JÜRI VALGE
etunimi.sukunimi@hm.ee

Lähteet

- Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010). Elluviimine (2004–2006)*. Tartu: Eesti keelenõukogu 2006.
- Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010). Elluviimine (2007–2008)*. Tallinn: Eesti keelenõukogu 2009.
- Eestin kielen kehittämisohjelma 2004–2010*.

- Kääntänyt Jussi Kallio. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2005.
- EKAS = *Eesti keele arendamise strateegia (2004–2010)*. Tartu: Haridus- ja Teadusministerium, Eesti keelenõukogu 2004. *Language Education Policy Profile. Country Report*. Käsikirjoitus. Tartu 2008.
- SKT = HAKULINEN, AULI – KALLIOKOSKI, JYRKI – KANKAANPÄÄ, SALLI – KANNER, ANTTI – KOSKENNIEMI, KIMMO – LAITINEN, LEA – MAAMIES, SARI – NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2009: *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7>.
- VALGE, JÜRI 2009a: Nii Soome kui ka Eesti teevad keelestrateegiat. – *Õpetajate Leht* 19.06.2009.
- 2009b: Vaba aeg Soome ja Eesti keelearenduskavades. – *Oma Keel* 2/2009 s. 69–76.
- 2009c: Soome keele tulevikukavast. Esitelmä Emakeele Selts (Äidinkielen seuran) työseminaarissa 17. joulukuuta 2009, Tartto.

Äidinkielen monet merkitykset kielipoliittisessa toimintaohjelmassa

Suomen kielen tulevaisuus on yksi monista 2000-luvun alussa Pohjoismaissa laadituista kielipoliittisista toimintaohjelmista. Sitä edelsi Suomessa Kotuksen vuonna 1998 julkistama aikaisempi ohjelma, jossa mainittiin tarve laajentaa tutkimuskeskuksen toimintaa juuri kielipoliittiseen suuntaan. Samanlainen pyrkimys on parina viime vuosikymmenenä ollut nähtävissä monien muidenkin kie-

lenhuoltoelinten toiminnassa, oli sitten kysymys maiden valtakielistä tai erityyppisistä vähemmistökielistä.

Uusi suomen kielen toimintaohjelma on monin tavoin antoisaa luettavaa. Kirjoittajina on joukko nimekkäitä alojensa asiantuntijoita, jotka tarkastelevat suomen kielen tilannetta eri näkökulmista, kuten esimerkiksi koulun, tieteen, kieliteknologian, yrity maailman ja vapaa-